



Uwarunkowania rozwoju kształcenia zawodowego

STRESZCZENIE

CEL NAUKOWY: Celem artykułu jest przedstawienie podstawowych rodzajów uwarunkowań rozwoju kształcenia zawodowego – z uwzględnieniem ich roli i wzajemnych powiązań.

PROBLEM I METODY BADAWCZE: Przedstawiony problem badawczy dotyczy odpowiedzi na pytanie: jakie uwarunkowania gospodarczo-społeczne mają decydujący wpływ na rozwój kształcenia zawodowego oraz jakie relacje występują między nimi. Na podstawie literatury przedmiotu zidentyfikowano i pogrupowano realne uwarunkowania w układzie przyczynowo-skutkowym.

PROCES WYWODU: Punktem wyjścia uczyniono pojęcie rozwoju kształcenia zawodowego – zarówno formalnego, jak i pozaformalnego i nieformalnego. Wyróżniono rozwój ilościowy i jakościowy oraz liniowy i skokowy. Na tak zarysowanym tle scharakteryzowano te uwarunkowania rozwoju kształcenia zawodowego, które mają swoje źródła w otoczeniu zewnętrznym tego obszaru edukacji.

WYNIKI ANALIZY NAUKOWEJ: Wnioski z przeprowadzonych analiz wskazują na istotne z perspektywy rozwoju kształcenia zawodowego relacje między poszczególnymi uwarunkowaniami – traktowanymi jako zmienne niezależne.

WNIOSKI, INNOWACJE, REKOMENDACJE: Rozwój kształcenia zawodowego zależy w pierwszym rzędzie od sytuacji gospodarczej i będących jej pochodną priorytetów polityki edukacyjnej. Należy brać także pod uwagę uwarunkowania natury społecznej, takie jak: prestiż wykształcenia i zawodów, poziom aspiracji rodziców oraz specyfikę środowiska lokalnego. Rekomendowane jest podjęcie badań pozwalających na określenie siły wpływu poszczególnych uwarunkowań na rozwój kształcenia zawodowego. Ich wyniki pozwoliłyby na opracowanie modelu działań sprzyjających eliminacji czynników utrudniających bądź spowalniających będący przedmiotem analiz rozwój w sferze kształcenia zawodowego.

→ **SŁOWA KLUCZOWE:** **ROZWÓJ KSZTAŁCENIA ZAWODOWEGO, RODZAJE UWARUNKOWAŃ, UWARUNKOWANIA GOSPODARCZO-SPOŁECZNE**

ABSTRACT

The Determinants of the Development of Vocational Education

RESEARCH OBJECTIVE: The aim of this article is to present the basic types of determinants of the development of vocational education – taking into account their role and their interrelationships.

THE RESEARCH PROBLEM AND METHODS: The presented research problem addresses the question: what socio-economic determinants have a decisive influence on the development of vocational education and what are the relations between them. Based on the literature of the subject, actual conditions have been identified and grouped in the causal system.

THE PROCESS OF ARGUMENTATION: The starting point was the concept of development of vocational education – formal, non-formal and informal. Both quantitative and qualitative, as well as linear and jumping development has been distinguished. On such a background these determinants of vocational education, which have its origins in the external environment of this field of education, has been characterized.

RESEARCH RESULTS: The conclusions from the carried out analyzes point out the relations (which are considered as independent variables) between particular determinants, significant from the perspective of vocational training development.

CONCLUSIONS, INNOVATIONS, AND RECOMMENDATIONS: The development of vocational education depends primarily on the economic situation and in educational policy priorities resulting from it. Considerations of social nature, such as the prestige of education and occupations, the level of parental aspirations and the specificity of the local environment should also be taken into account. It is recommended to undertake research to determine the strength of the influence of particular conditions on the development of vocational education. Their results would allow the development of a model of actions conducive to the elimination of factors hindering or slowing down the development in the field of vocational training, which is the subject of presented analysis.

→ **KEYWORDS:** **THE DEVELOPMENT OF VOCATIONAL EDUCATION, TYPES OF DETERMINANTS, SOCIO-ECONOMIC DETERMINANTS**

Wprowadzenie

Kształcenie zawodowe można rozpatrywać jako element kształcenia formalnego, pozaformalnego i nieformalnego. W każdym z tych przypadków o jego rozwoju decydują nieco inne czynniki. Wspólna natomiast może być płaszczyzna analiz wyróżniająca rozwój ilościowy i jakościowy lub liniowy i skokowy.

Z rozwojem ilościowym, w najprostszych przypadkach, mamy do czynienia wówczas, gdy w badanym okresie rośnie zarówno liczba placówek kształcenia zawodowego, jak i liczba uczniów w nich. Sprawa się komplikuje, jeżeli wzrostowi liczby placówek towarzyszy spadek liczby uczniów lub wzrasta liczba uczniów przy jednoczesnym spadku liczby placówek.

Z reguły jednak przyjmuje się, że o rozwoju ilościowym świadczy, w pierwszej kolejności, wzrost liczby uczniów – nawet przy malejącej liczbie placówek. Znacznie bardziej skomplikowane jest określenie symptomów wzrostu jakościowego w kształceniu zawodowym. Można wprawdzie ograniczyć się do porównywania, w kolejnych latach, wyników egzaminu potwierdzającego kwalifikacje w zawodzie, ale w takim przypadku ignoruje się opinię pracodawców o rzeczywistych kwalifikacjach zawodowych absolwentów różnego typu szkół.

O rozwoju liniowym przesądzają stałe, w danych okresach, przyrosty liczby placówek i liczby uczniów. W idealnej sytuacji przyrost liczby placówek powinien nadążać za skalą przyrostu liczby uczniów. Osiągnięcie takiego stanu wymaga jednak badań natury prognostycznej prowadzących do ustalenia prawdopodobnych wzrostów (z roku na rok) liczby kandydatów do kształcenia zawodowego. Nie można mówić o rozwoju liniowym, gdy liczba placówek lub liczba uczniów nie wykazuje tendencji wzrostowych.

Rozwój skokowy dotyczy zwykle liczby uczniów. Bywa on spowodowany sytuacją na rynku pracy, np. zwiększającym się poziomem bezrobocia absolwentów liceów ogólnokształcących i absolwentów szkół wyższych lub też dynamicznym wzrostem zapotrzebowania na specjalistów o określonych kwalifikacjach, np. związanych z projektowaniem, budową i eksploatacją odnawialnych źródeł energii (zgodnie z dyrektywami Unii Europejskiej). W tym ostatnim przypadku wzrost skokowy może być ograniczony do wybranych kierunków kształcenia i specjalności. Skokowemu wzrostowi liczby uczniów (ogółem lub w niektórych dziedzinach) nie towarzyszy zwykle skokowy wzrost liczby placówek kształcenia zawodowego. Jeżeli ich liczba rośnie, to przeważnie liniowo, co związane jest z czasem niezbędnym do pozyskania odpowiednich środków finansowych, a następnie z czasem trwania procesu inwestycyjnego (budowa nowych placówek, rozbudowa, remonty i adaptacja placówek już istniejących) oraz poszukiwaniem właściwie przygotowanych merytorycznie nauczycieli.

Rodzaje uwarunkowań

Wśród różnorodnych uwarunkowań rozwoju kształcenia zawodowego wyróżniono takie, które mogą być traktowane jako zmienne niezależne w badaniach ilościowo-jakościowych. Traktując rozwój, zarówno ilościowy, jak i jakościowy, a także liniowy i skokowy, jako zmienną zależną, można się pokusić o skonstruowanie modelu badań prowadzącego do opisu interesujących nas zależności w postaci funkcji: $R = f(U_1, U_2, U_3, \dots, U_N)$, gdzie: R – rozwój, $U_1 - U_N$ – uwarunkowania. Można oczywiście również rozpatrywać wpływ kolejnych, autonomicznie rozumianych uwarunkowań, na rozwój. Wówczas przedmiotem analizy stanu będą funkcje: $R = f(U_1)$, $R = f(U_2)$, $R = f(U_3), \dots$, $R = f(U_N)$. Specyfika proponowanych badań wymaga także uwzględnienia relacji występujących między wyróżnionymi uwarunkowaniami, np. $U_2 = f(U_1)$. Dodatkowo komplikuje to badanie, ale mogłoby przybliżyć nas do zrozumienia istoty i specyfiki wpływu wzajemnie powiązanych ze sobą uwarunkowań gospodarczych i społecznych na rozwój kształcenia zawodowego. Należy przy tym pamiętać, że tytułowy rozwój może się przeradzać

w stagnację, a nawet regres. Przy tych zastrzeżeniach możemy przejść do syntetycznej charakterystyki wyróżnionych, na podstawie literatury przedmiotu i obserwacji życia społecznego, uwarunkowań – nie tracąc z pola widzenia trudności ze zdefiniowaniem czynników odpowiedzialnych w sposób jednoznaczny za rozwój kształcenia zawodowego (Kwiatkowski, 2015, s. 26-34).

Sytuacja gospodarcza

Podstawowe znaczenie dla rozwoju w każdej dziedzinie życia ma sytuacja gospodarcza. Jej syntetycznym wskaźnikiem jest poziom PKB (produkt krajowy brutto) w danym roku i prognozy na kolejne lata. Wysokie PKB stwarza możliwości generowania nowych miejsc pracy dla absolwentów wszystkich typów placówek edukacyjnych, w tym specjalizujących się w kształceniu zawodowym (Szukalski, 2011, s. 13-53).

Od sytuacji gospodarczej zależą w dużej mierze decyzje edukacyjne dotyczące wyboru określonego typu szkoły, a także decyzje absolwentów wchodzących na rynek pracy. Regres gospodarczy, a także stabilizacja PKB na niskim poziomie nie stwarzają przesłanek do podejmowania pracy w kraju. Dzięki unijnemu ustawodawstwu, gwarantującemu swobodny przepływ pracowników, absolwenci placówek kształcenia zawodowego mają możliwość poszukiwania pracy w krajach, które stwarzają korzystniejsze warunki pracy i płacy. Pojawiające się w tej sytuacji braki specjalistów w określonych zawodach powodują zainteresowanie rodzimych pracodawców wzrostem ilościowym w obszarze kształcenia zawodowego, tworzeniem nowych placówek edukacyjnych i rozbudowywaniem już funkcjonujących, a także powiązaniem ich z przedsiębiorstwami przez nich prowadzonymi. W sposób oczywisty owo zainteresowanie jest łączone z konkretnymi oczekiwaniami pracodawców dotyczącymi poziomu przygotowania absolwentów – potencjalnych kandydatów do pracy (Kwiatkowski, 2013, s. 20-22).

Polityka edukacyjna

Od priorytetów polityki edukacyjnej zależy rozwój zarówno całego systemu szkolnictwa, jak i jego poszczególnych komponentów. Polityka edukacyjna jest przy tym pochodną polityki państwa i związanych z nią nakładów w tym obszarze. Przez całe dekady – od roku 1945 – priorytetem polityki edukacyjnej było kształcenie zawodowe. Do szkół przygotowujących do pracy zawodowej na poziomie robotnika wykwalifikowanego i technika uczęszczało ponad 70% absolwentów szkół podstawowych. Miejsca w liceach ogólnokształcących i w szkołach wyższych były reglamentowane. Po roku 1989 priorytety edukacyjne w sposób zdecydowany uległy zmianie. Zaczęto ograniczać ilościowo szkolnictwo zawodowe i eliminować drożność między szkołami różnych poziomów, a rozbudowywać jednocześnie sieć liceów ogólnokształcących – z myślą o znaczącym (najlepiej skokowym) zwiększeniu liczby kandydatów na studia, a następnie studentów

i absolwentów wyższych uczelni (przede wszystkim dzięki stworzeniu możliwości powoływania uczelni niepublicznych).

W ostatnim okresie, biorąc pod uwagę sytuację na rynku pracy, zaczęto odbudowywać szkolnictwo zawodowe, zapewniając drożność między szkołami branżowymi pierwszego i drugiego stopnia oraz wiążąc je możliwie ściśle z gospodarką i pracodawcami (wspomniana drożność ma niezwykle istotne znaczenie przy wyborze szkoły – jej brak uniemożliwia rozwój zawodowy zgodny z wybranym kierunkiem kształcenia, ogranicza w sposób zdecydowany możliwość uzyskania świadectwa maturalnego i podjęcia studiów). Jednocześnie pojawiają się koncepcje ograniczania kształcenia na poziomie wyższym – zwrot od rozwoju ilościowego w kierunku podnoszenia jakości procesu dydaktycznego skutkującego lepszym przygotowaniem absolwentów do sprostania wymogom współczesnego świata.

Jak łatwo zauważyć, pozycja kształcenia zawodowego i perspektywy jego rozwoju są niezwykle silnie zależne od polityki społeczno-gospodarczej, a następnie polityki edukacyjnej. Ta ostatnia wyznacza bowiem nie tylko ramy rozwoju kształcenia zawodowego, ale też stwarza warunki (również ekonomiczne) do ich wypełnienia konkretnymi rozwiązaniami natury organizacyjnej i programowej (Galwas, 2011, s. 108-135; Kwiatkowski, 2012, s. 119-127).

Poziom bezrobocie

Istnieje oczywista zależność między sytuacją gospodarczą a poziomem bezrobocia i postępowaniem kształcenia zawodowego. Dobra kondycja gospodarcza, jak już wspomniano, sprzyja tworzeniu nowych miejsc pracy. Dzieje się to za sprawą pracodawców, którzy dostrzegając możliwości rozwoju własnych przedsiębiorstw, są skłonni inwestować w szeroko rozumianą infrastrukturę i innowacyjne technologie (Kuźnicki i Chlebuś, 2012, s. 7-17). Taka postawa wymaga w pierwszej kolejności rozwoju kształcenia zawodowego we wszystkich zawodach związanych z budownictwem i nowoczesnymi technologiami. W okresie dobrej koniunktury niezbędni stają się również specjaliści z zakresu budowy dróg i autostrad oraz linii kolejowych, a następnie systemów łączności i sieci informatycznych. To wszystko powoduje spadek bezrobocia ogółem, a szczególnie w zawodach i specjalnościach kluczowych dla realizacji różnorodnych inwestycji. Należy przy tym pamiętać, że wzrost gospodarczy i związany z nim wzrost indywidualnej zamożności sprzyja wzrostowi popytu na usługi – rozwijają się więc placówki kształcenia zawodowego przygotowujące do pracy w tej sferze.

Zła sytuacja gospodarcza powoduje natomiast zastój inwestycyjny i redukcje pracowników. Jeżeli pracodawcy nie poszukują nowych pracowników, to pojawia się bezrobocie wśród absolwentów i nie istnieją żadne racjonalne przesłanki do rozwoju placówek kształcenia zawodowego. W krańcowym przypadku, przy wysokim bezrobociu absolwentów w określonych zawodach, istnieje niebezpieczeństwo likwidacji tych placówek bądź przekształcenia ich zgodnie z aktualnymi potrzebami rynku. Szczególnie niekorzystna jest

likwidacja placówek, gdyż wraz ze zmianą koniunktury gospodarczej nie ma już z reguły możliwości ich reaktywowania.

Prognozy popytu na pracę

W perspektywie długofalowej istotne znaczenie dla rozwoju kształcenia zawodowego mają prognozy popytu na pracę. Dotyczą one zawodów tradycyjnych, ale też zawodów, które z dużym prawdopodobieństwem pojawią się w przyszłości. Źródłem prognoz są z jednej strony analizy kierunków rozwoju gospodarczego wynikające z dających się przewidzieć rezultatów wprowadzania nowych technologii, z drugiej zaś badania dynamiki przyrostu miejsc pracy w konkretnych obszarach zawodowych prowadzone w krajach wysoko uprzemysłowionych. Nie bez znaczenia, szczególnie dla prognoz dotyczących zawodów wymagających bezpośredniego kontaktu z innymi ludźmi, są także uwarunkowania demograficzne. Starzejące się społeczeństwa wymagają bowiem zwrócenia uwagi na zawody, których przesłaniem jest podnoszenie jakości życia osób starszych.

Znajomość prognoz popytu na pracę jest lub raczej powinna być podstawą do projektowania zmian strukturalnych (struktury placówek kształcenia zawodowego) i programowych. Mogłyby też one stanowić punkt wyjścia do myślenia o przyszłości edukacyjnej dla uczniów szkół podstawowych i ich rodziców (Karpieński, 2006, s. 20-35).

Możliwości funkcjonowania w „szarej strefie”

Ten rodzaj uwarunkowań jest zwykle pomijany przy analizach czynników wpływających na rozwój kształcenia zawodowego. Wystarczy jednak bliżej się przyjrzeć rynkowi usług, by wskazać obszary zatrudnienia, w których nie są przestrzegane obowiązujące przepisy kodeksu pracy (Kryńska, 2004, s. 349-352). Dla zainteresowanych absolwentów różnego rodzaju placówek kształcenia zawodowego stwarza to możliwości dodatkowej pracy i związanej z nią dodatkowej płacy – bez zawierania niezbędnych umów i co za tym idzie bez odprowadzania należnych podatków przez „pracodawców”. Popyt na niektóre typy usług (np. w branży samochodowej i w budownictwie) sprawia, iż dla licznych grup specjalistów ten rodzaj zatrudnienia jest podstawowym, a nie tylko dodatkowym, źródłem zarobków. Ma to niewątpliwie wpływ na podejmowanie decyzji dotyczących wyboru drogi edukacyjnej: kształcenie ogólne (ogólnokształcące) – zawodowe, a tym samym na rozwój ilościowy (uczniowie, placówki) w zakresie kształcenia zawodowego.

Prestiż wykształcenia i zawodów

Wyniki badań pozwalających określić prestiż zawodów są z pewnością jednym z podstawowych czynników kształtujących świadomość społeczną w interesującej nas sferze

uwarunkowań rozwoju kształcenia zawodowego. W najnowszych badaniach pierwsze miejsce w rankingu zawodów o najwyższym uznaniu społecznym zajął zawód strażaka. Kolejne pozycje zajęli: profesor uniwersytetu, robotnik wykwalifikowany, górnik, inżynier, pielęgniarka, nauczyciel, lekarz, rolnik indywidualny i oficer zawodowy (Komunikat..., 2013). Nowym zjawiskiem w tym rankingu jest wysoka pozycja robotnika wykwalifikowanego, którego prestiż znacznie wzrósł w stosunku do wyników badań z roku 2008, a także istotny wzrost prestiżu robotnika niewykwalifikowanego. Jeżeli chodzi o robotnika wykwalifikowanego, to jego pozycja wzrosła od roku 1999 o szesnaście miejsc. Prawie dwukrotnie w tym czasie (1999-2013) wzrosło uznanie dla takich zawodów jak murarz i tokarz. Co symptomatyczne, przesunął się znacznie w hierarchii zawodów robotnik wykwalifikowany – o pięć pozycji.

Przytoczone dane odzwierciedlają w dużej mierze sytuację na rynku pracy, na którym już od kilku lat występuje niedobór robotników – wykwalifikowanych i niewykwalifikowanych. Jednocześnie trudności ze znalezieniem pracy mają absolwenci niektórych kierunków kształcenia w szkołach wyższych – dotyczy to przede wszystkim kierunków humanistycznych i społecznych. Taka sytuacja powoduje przewartościowanie w postrzeganiu i planowaniu optymalnej drogi edukacyjnej przez absolwentów szkół podstawowych, a wcześniej gimnazjów, i ich rodziców. Model: szkoła – uczelnia – praca zostaje stopniowo zastępowany przez model: szkoła – praca – uczelnia (w tym łączenie pracy z nauką).

Poziom aspiracji rodziców

Z prestiżem wykształcenia i zawodów ma ścisły związek poziom aspiracji rodziców uczniów kończących wstępny etap edukacyjny (szkoła podstawowa, wygaszane gimnazjum). Aspiracje można bowiem zdefiniować poprzez odwołanie się do dążeń wyznaczonych przez hierarchię zawodów. W tym miejscu warto zwrócić uwagę na fakt, że aspiracje rodziców mogą być adekwatne lub nieadekwatne w stosunku do możliwości, ale też zainteresowań i zdolności dzieci. Szczególnie niebezpieczne z pedagogicznego punktu widzenia są aspiracje nieadekwatne – zaniżone lub zawyżone w stosunku do realnego stanu wiedzy, umiejętności i kompetencji społecznych dzieci (Szczepka-Pustkowska, 2003, s. 195-202). Jeśli chodzi o czas realizacji aspiracji rodziców względem swoich dzieci, to mogą one mieć charakter krótkookresowy lub perspektywiczny. Zależy on w dużym stopniu od sytuacji ekonomicznej rodziny. Rodziny o wysokim statusie ekonomicznym są w stanie projektować drogę edukacyjną dziecka w dłuższej perspektywie. Ich pozycja pozwala bowiem na wieloletnie finansowanie procesu edukacji. W odmiennym położeniu znajdują się rodziny o niskim statusie ekonomicznym, dla których optymalnym wariantem jest możliwie szybkie usamodzielnienie się finansowe dzieci. W sposób oczywisty skłaniają się wówczas do wyboru kształcenia zawodowego, które umożliwi najszybsze podjęcie pracy, a następnie, ewentualnie, dalsze kształcenie (Kabaj, 2012, s. 44-46).

Nie bez znaczenia przy wyborze drogi edukacyjnej dla dzieci jest poziom wykształcenia ich rodziców. Z reguły aspiracje rodziców kierują uwagę dzieci na zawody o wyższym prestiżu niż te, które sami reprezentują. W przypadku wyboru tego samego zawodu dążą do tego, aby ich dziecko wykonywało go po ukończeniu placówki edukacyjnej o wyższym poziomie formalnym. Sprawia to niemałe trudności dzieciom rodziców z wyższym wykształceniem, szczególnie posiadającym stopnie naukowe lub tytuł naukowy.

W niektórych zawodach aspiracje rodziców sprowadzają się do sprzyjania „dzieńdzczeniu zawodów” – przechodzenia zawodów z rodziców na dzieci. Dzieje się tak przede wszystkim w zawodach prawniczych i lekarskich, ale także w niektórych robotniczych – np. górniczych, czy też w zawodach, których wykonywanie wymaga specjalistycznej infrastruktury (warsztaty samochodowe, zakłady fotograficzne, piekarnie itp.). Wówczas dzieci są często zakładnikami aspiracji rodziców – są skłaniane nie tylko do dziedziczenia zawodu, ale również stworzonej przez rodziców, a nieraz i dziadków, bazy techniczno-technologicznej.

Środowisko lokalne

Trudno przecenić wpływ środowiska lokalnego na wszystkie wybory uczniów, w tym wybory natury edukacyjnej, które rzutują na rozwój kształcenia zawodowego. Spójność i jednorodność charakteryzująca w sposób szczególny społeczności lokalne małych miast i wsi wyznacza, również w sposób jednoznaczny, drogi edukacyjne absolwentów szkół podstawowych i funkcjonujących jeszcze gimnazjów (por. Winiarski, 2000). Ich wizja świata, a także oczekiwania ich rodziców są często ograniczone terytorialnie, wynikają z obserwacji i analizy lokalnej rzeczywistości społeczno-gospodarczej. Pozwalają one, bez większego ryzyka popełnienia błędu, określić zapotrzebowanie usytuowanych w najbliższym otoczeniu przedsiębiorstw na pracowników w konkretnych zawodach i specjalnościach. Nie są to z reguły zawody wymagające wyższego wykształcenia (poza lokalną administracją), stąd też powodzeniem cieszą się różnego rodzaju kursy prowadzone przez miejscowe placówki kształcenia zawodowego. Umożliwiają one zdobycie w stosunkowo krótkim czasie kwalifikacji przydatnych do pracy w bliskim miejscu zamieszkania przedsiębiorstwach.

Takiemu, bardzo utylitarnemu, podejściu do wyboru zawodu towarzyszą przeważnie niskie aspiracje edukacyjne rodziców i samych uczniów, którzy krytycznie oceniają poziom lokalnych szkół i własne osiągnięcia.

Przełamać ten stan rzeczy mogą rozbudzone aspiracje edukacyjne uczniów, którzy zdecydowani są poszukiwać placówek edukacyjnych poza najbliższym otoczeniem. Wówczas ich pierwszym wyborem nie muszą już być placówki przygotowujące bezpośrednio do wejścia na rynek pracy. Wymaga to jednak odpowiednich nakładów finansowych ze strony rodziców oraz stworzenia przez władze rządowe i samorządowe właściwych warunków do kształcenia z dala od domu rodzinnego.

Doradztwo zawodowe

Bogata oferta kształcenia zawodowego sprawia, iż istotnego znaczenia nabiera najpierw wybór odpowiedniej placówki edukacyjnej, a następnie kierunku kształcenia prowadzącego do uzyskania kwalifikacji w zawodzie, który jest zgodny z predyspozycjami ucznia. W rzeczywistości jest to ciąg wyborów, przed którymi stają uczniowie ostatnich klas szkół podstawowych i kończących swoją misję gimnazjów. Pierwszy wybór dotyczy typu szkoły: liceum ogólnokształcące – szkoła branżowa. W tym drugim przypadku niezbędne są kolejne wybory związane z preferowanymi przez uczniów kierunkami kształcenia. Nawet dobrze zorientowani w ofercie edukacyjnej uczniowie mogą mieć trudności z wyborem szkoły, spośród grupy szkół o zbliżonych profilach (dotyczy to np. szkół elektrycznych, elektronicznych i mechatronicznych). I wreszcie konieczne jest zdecydowanie się na specjalność związaną z wykonywaniem zadań zawodowych przynoszących największą satysfakcję, a zarazem odpowiadających aspiracjom uczniów.

Świadome oraz zgodne ze zdolnościami i zainteresowaniami uczniów wybory, o których mowa, wymagają profesjonalnego wsparcia ze strony doradców zawodowych, a właściwie edukacyjno-zawodowych. Ich działalność jest ważnym elementem warunkującym rozwój kształcenia zawodowego. Pomaga wszystkim zainteresowanym poznać lokalną ofertę szkół branżowych, przeprowadzić autodiagnozę (identyfikację swoich zdolności, zainteresowań i potrzeb), dokonać analizy zbioru danych o zawodach (standardy kwalifikacji i kompetencji zawodowych, możliwości i warunki rozwoju zawodowego) oraz opracować bilans kompetencji, czyli porównanie wyników autodiagnozy z danymi dotyczącymi możliwości kształcenia zawodowego i znalezienia pracy.

Brak właściwego doradztwa edukacyjno-zawodowego na etapie poprzedzającym wybór dalszej drogi edukacyjnej powoduje odsunięcie tej decyzji i skutkuje na ogół podjęciem nauki w liceum ogólnokształcącym. Taka sytuacja ogranicza rozwój kształcenia zawodowego. Dlatego też w zreformowanym systemie oświaty, w którym deklarowane jest położenie nacisku właśnie na kształcenie zawodowe, przewiduje się zajęcia typu doradczego w ostatnich klasach szkoły podstawowej. Problemem pozostaje jednak dostępność i przygotowanie specjalistów z tej dziedziny oraz stworzenie sieci szkolnych i pozaszkolnych centrów doradztwa edukacyjno-zawodowego (Wołk, 2006, s. 172-205).

Warunki kształcenia

Wspomniane już, przy analizie wpływu środowiska lokalnego, warunki kształcenia, w tym kształcenia zawodowego, są kolejnym czynnikiem wpływającym na rozwój tego obszaru edukacji. Zwróćmy uwagę, że kształcenie zawodowe poza miejscem swojego zamieszkania jest związane z sygnalizowanymi wcześniej obciążeniami finansowymi rodziców, a czasem też całej rodziny. Pomocne mogą być w tej sytuacji inicjatywy samorządów lokalnych, stowarzyszeń pracodawców i organizacji społecznych dotyczące tworzenia

funduszu stypendialnego, budowy sieci internatów, a także dofinansowywania posiłków i zakupów niezbędnych podręczników.

Warunki kształcenia zawodowego zależą jednak przede wszystkim od sposobu i poziomu finansowania tego niewralgicznego dla gospodarki segmentu edukacji. Kształcenie zawodowe zarówno w ujęciu jednostkowym (w przeliczeniu na jednego ucznia), jak i globalnym (całościowym) wymaga znacznie większych nakładów w porównaniu z kształceniem ogólnym (ogólnokształcącym). Chodzi tu głównie o środki przeznaczane na wyposażenie techniczne (infrastruktura – maszyny, urządzenia, narzędzia, materiały) placówek kształcenia zawodowego oraz o koszty szeroko rozumianych praktyk. W przywoływanych często, w dyskusjach na temat finansowania kształcenia zawodowego, rozwiązaniach typowych dla systemu dualnego funkcjonującego z powodzeniem w wielu krajach znaczący udział mają pracodawcy. To oni organizują kształcenie praktyczne i partycypują w jego kosztach. W rodzimych realiach trudno jednak o kopiowanie tych rozwiązań. Należy raczej opracować własny algorytm finansowania kształcenia zawodowego, dostosowany do możliwości budżetowych państwa i oczekiwań pracodawców (np. w zakresie ulg podatkowych wynikających z podejmowania działań edukacyjnych).

Warunki zatrudnienia

Listę wyróżnionych uwarunkowań rozwoju kształcenia zawodowego zamykają warunki zatrudnienia. To od nich w dużej mierze zależy opinia o celowości kształcenia zawodowego w danym zawodzie. To one w rezultacie współdecydują o prestiżu zawodu i tworzą klimat wokół niego.

Warunki zatrudnienia należą do kategorii ekonomicznych i same są uwarunkowane kondycją ekonomiczną danego przedsiębiorstwa. Innymi słowy to bardziej od konkretnego przedsiębiorstwa niż od wykonywanego zawodu zależą:

- płace i perspektywy awansu płacowego;
- możliwość uzyskania mieszkania (mieszkania zakładowe, różnego rodzaju dopłaty mieszkaniowe, preferencyjne kredyty inwestycyjne);
- możliwości rozwoju zawodowego, w tym dalszego kształcenia;
- fizyczne środowisko pracy (por. Koradecka, red., 2010).

Do szeroko rozumianych warunków zatrudnienia zalicza się także procedury adaptacyjne dla absolwentów placówek kształcenia zawodowego oraz dostępną bazę socjalną (żłobki, przedszkola, stołówki, obiekty wczasowe, fundusz socjalny, opiekę zdrowotną).

Znajomość tak rozumianych warunków zatrudnienia może mieć decydujący wpływ na podjęcie nauki w placówce kształcenia zawodowego w określonym zawodzie – dającym perspektywę zaspokojenia różnorodnych oczekiwań pracowników w wybranym świadomie przedsiębiorstwie.

Podsumowanie

Przedstawiony zbiór czynników – uwarunkowań rozwoju kształcenia zawodowego można z pewnością rozszerzyć. Uwzględniono w nim wyłącznie uwarunkowania zewnętrzne, czyli mające swoje źródła poza systemem edukacji zawodowej. W ten sposób uwagę skoncentrowano na otoczeniu placówek kształcenia zawodowego. Nie oznacza to jednak marginalizacji uwarunkowań, które przez analogię można określić mianem wewnętrznych, specyficznych dla projektowania i realizowania procesu kształcenia zawodowego – w murach placówek prowadzących ten typ kształcenia. Analiza tych uwarunkowań, wpływających na sferę dydaktyczno-wychowawczą, wymaga odrębnych, pogłębionych rozważań uwzględniających zasady kształcenia kandydatów na nauczycieli w tym obszarze edukacyjnym oraz doksztalcenia i doskonalenia nauczycieli już pracujących, infrastrukturę placówek kształcenia zawodowego, autorskie programy kształcenia, formy i metody kształcenia, wszelkiego rodzaju egzaminy, a także zdolność (gotowość) do współpracy z otoczeniem zewnętrznym – bliższym i dalszym.

BIBLIOGRAFIA

- Galwas, B. (2011). System edukacji najważniejszym priorytetem Polski. W: J. Kleer, A.P. Wierzbicki, Z. Strzelecki i L. Kuźnicki (red.), *Wizja przyszłości Polski. Studia i analizy, tom I – Społeczeństwo i państwo*. Warszawa: Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 108-135.
- Kabaj, M. (2012). *Wpływ systemów kształcenia zawodowego na zatrudnienie i bezrobocie młodzieży*. Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Pracy i Spraw Socjalnych.
- Karpiński, A. (2006). *Przyszłość rynku pracy w Polsce*. Warszawa: Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
- Komunikat z badań*. (2013). Warszawa: Centrum Badania Opinii Społecznej.
- Koradecka, D. (red.). (2010). *Handbook of occupational safety and health*. Boca Raton, London, New York: CRC Press.
- Kryńska, E. (2004). Szara strefa rynku pracy. Utrapienie gospodarcze czy ratunek społeczny? W: S. Borkowska (red.), *Przyszłość pracy w XXI wieku*. Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Pracy i Spraw Socjalnych, 345-358.
- Kuźnicki, L. i Chlebuś, M. (2012). Polska w perspektywie 2050. W: B. Galwas i L. Kuźnicki (red.), *Wizja przyszłości Polski, tom III – Ekspertyzy*. Warszawa: Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 7-17.
- Kwiatkowski, S.M. (2012). Cykliczność zmian w edukacji zawodowej. W: R. Kwiecińska i J.M. Łukasik (red.), *Zmiana społeczna. Edukacja – polityka oświatowa – kultura*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, 119-127.
- Kwiatkowski, S.M. (2013). Kształcenie zawodowe w formach szkolnych – wyzwania edukacyjne i gospodarcze. *Deбата Edukacyjna*, 6, 17-26.
- Kwiatkowski, S.M. (2015). Kształcenie zawodowe w dobie przeobrażeń społeczno-gospodarczych – w kierunku partnerstwa i współpracy. W: M.J. Szymański i B. Przybylski (red.), *W kręgu współczesnych problemów edukacyjnych*. Warszawa: Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej, 24-35.
- Szczepska-Pustkowska, M. (2003). Aspiracje. W: T. Pilch (red.), *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*. Tom I. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”, 195-202.

- Szukalski, S.M. (2011). Gospodarka polska w perspektywie 2050 roku – uwarunkowania, scenariusze zmian, rekomendacje. W: J. Kleer, A.P. Wierzbicki, Z. Strzelecki i L. Kuźmiński (red.), *Wizje przyszłości polski, tom II – Gospodarka i środowisko*. Warszawa: Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 13-53.
- Winiarski, M. (2000). *Rodzina – szkoła – środowisko lokalne*. Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Badań Edukacyjnych.
- Wołk, Z. (2006). *Poradnictwo zawodowe w edukacji młodzieży*. Zielona Góra: Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego.

Copyright and License



This article is published under the terms of the Creative Commons Attribution – NoDerivs (CC BY- ND 4.0) License
<http://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/>